

“מסמך הסטטוס קוו”

לכבוד:

הסתדרות אגודת ישראל העולמית
רח' בן יהודה, בניין סנסור, ירושלים

הנהלת הסוכנות שמעה מפי היו"ר שלה על מבוקשכם בדבר הבטחת ענייני האישות, השבת, החינוך והכשרות במדינה היהודית לכשתקום בימינו.

כפי שמסר לכם היו"ר של ההנהלה אין הנהלת הסוכנות או שום גוף אחר בארץ מוסמכים לקבוע מראש את חוקת המדינה היהודית לכשתיוסד. הקמת המדינה זקוקה לאישור האו"ם, וזה לא ייתכן אם לא יובטח חופש המצפון במדינה לכל אזרחיה ולא יהיה ברור שאין הכוונה להקמת מדינה תיאוקרטית. במדינה היהודית יהיו גם אזרחים לא יהודים - נוצרים ומוסלמים, וברור שמן ההכרח יהיה להבטיח למפרע שוויון-זכויות מלא לכל האזרחים והעדר כפייה או אפליה בענייני דת או בעניינים אחרים.

שמענו ברצון שאתם מבינים שאין שום גוף מוסמך לקבוע למפרע חוקת המדינה ושהמדינה תהיה בתחומים מסוימים בת-חורין לקבוע את חוקתה לפי רצון אזרחיה.

יחד עם זאת מעריכה ההנהלה את תביעותיכם, והיא יודעת שאלה הם דברים המדאיגים לא רק חברי אגודת ישראל בלבד, אלא רבים משלומי אמוני ישראל שישנם במחנות הציונים ומחוץ לכל מפלגה, והיא מתייחסת בהבנה גמורה לתביעותיכם שהנהלת הסוכנות תודיע לכם מה עמדתה היא בשאלה שהצגתם, ומה היא מוכנה לעשות, במידה שהשפעתה והכרעתה מגעת, למען מלא מבוקשכם בשאלות הנזכרות.

הנהלת הסוכנות מילאה את ידי החתומים מטה לנסח את עמדתה בשאלות אשר נקבתם בשיחתנו והרינו מודיעים לכם בזאת את עמדת הסוכנות:

- 1. שבת.** ברור שיום המנוחה החוקי במדינה היהודית יהיה יום השבת, כמובן מתוך מתן רשות לנוצרים ובעלי דת אחרת לשבות ביום החג השבועי שלהם.
- 2. כשרות.** יש לאחוז בכל האמצעים הדרושים למען הבטיח, שבכל מטבח ממלכתי המכוון ליהודים יהיה מזון כשר.
- 3. אישות.** כל חברי ההנהלה מעריכים את רצינות הבעיה וקשייה הגדולים, ומצד כל הגופים שהנהלת הסוכנות מייצגת, ייעשה כל מה שאפשר למען ספק בנידון זה את הצורך העמוק של שלומי הדת למנוע חלילה חלוקת בית ישראל לשניים.
- 4. חינוך.** תובטח אוטונומיה מלאה של כל זרם בחינוך (אגב משטר זה קיים גם בהסתדרות הציונית ובכנסת ישראל גם עכשיו) ולא תהיה שום פגיעה מצד השלטון בהכרה הדתית ובמצפון הדתי של שום חלק בישראל. המדינה, כמובן, תקבע את המינימום של לימודי חובה, הלשון העברית, היסטוריה, מדעים וכדומה, ותפקח על מילוי מינימום זה, אבל תיתן חופש מלא לכל זרם לנהל את החינוך לפי הכרתו ותתרחק מכל פגיעה במצפון הדתי.

בכבוד רב

בשם הנהלת הסוכנות היהודית

ד. בן גוריון

הרב י. ל. פישמן

י. גרינבוים

אמנת גביזון-מדן

עיקרי ההצעות

הנושא	ההסדר המוצע	השינוי מהמצב הקיים
עקרונות השבות	"בן לעם היהודי" וכן בן זוגו וילדיו הקטינים העולים עמו יהיו זכאים לעלות לישראל. "בן לעם היהודי" הוא אחד מאלה: – בן לאם או לאב יהודיים – מי שנתגייר בדרך מוכרת	תבוטל הזכאות לעליה לנכד של יהודי ולקרוביו של הנכד. זכאות לעלייה תינתן גם למי שאינו בהכרח יהודי על פי ההלכה.
אזרחות	זכאי עלייה יקבל אזרחות לאחר תקופת זמן (שלוש עד חמש שנים). קבלת הזכות תותנה בהצהרת אמונים למדינת ישראל, שליטה מסויימת בשפה העברית וידע במורשת ישראל, בתולדות המדינה ובמוסדותיה.	אזרחות לא תוענק אוטומטית ומייד עם עלייה לישראל, אלא לאחר השתלבות בחברה וקיום מספר דרישות, כמקובל ברוב המדינות.
מרשם התושבים	המבקש להירשם כיהודי בדתו יצהיר על בסיס יהדותו, היינו אם יהודייה או גיור. אם התגייר, יציין במרשם הגורם המגייר.	יתאפשר רישום גיור על ידי כל הזרמים המוכרים בעם היהודי, והמרשם יאפשר שקיפות בשאלת הגורם המגייר.
נישואין וגירושין	משפט המדינה יאפשר נישואין בכל טקס שיבחרו בו הצדדים, והדבר ישתקף אף במרשם. גירושין ייערכו בבתי משפט אזרחיים ובבתי דין דתיים. ואולם, לצורך נישואין מחודשים על האדם להיות פנוי הן לפי משפט המדינה והן לפי דיני דתו בפרשנותם ההלכתית החמורה.	משפט המדינה יאפשר נישואין דתיים ונישואין אזרחיים. ואולם, אדם לא יוכל להינשא פעם נוספת אם אינו פנוי גם על פי ההלכה.
שבת	יום השבת הוא יום המנוחה הרשמי בישראל. משרדי ממשלה, מוסדות חינוך, מפעלי תעשייה, בנקים, שירותים ומוסדות מסחריים יהיו סגורים בשבת. מוסדות תרבות, מסעדות ובידור יהיו פתוחים. תחבורה ציבורית תתקיים במתכונת מצומצמת ולפי צרכיה של האוכלוסייה המקומית.	עיגון בחקיקה של ההבחנה בין פעילות תרבותית ובידורית (שתותר גם בשבת) ופעילות יצרנית ומסחרית (שתיאסר בה).

פרק ראשון : שבות, אזרחות, מרשם וגיוור

ההצעה

א. עקרון השבות

ברמת חוק יסוד ייקבע:

1. כל בן לעם היהודי זכאי לעלות ארצה. פרטים ייקבעו בחוק.
2. אין לשנות חוק יסוד זה אלא ברוב של 80 חברי כנסת.
3. חוק היסוד יתקבל ברוב הנדרש לשינויו.
4. בחוק יסוד זה, "בן לעם היהודי" הוא:
  - 1) בן לאב או לאם יהודיים על-פי ההלכה, או
  - 2) מי שהצטרף לעם היהודי, ואשר מתקיים בו אחד מאלה:
    - א) הוא מקיים אורח חיים יהודי.

(ב) הוא נרדף בשל יהדותו.

ובלבד שלא יהיה אדם בן לעם היהודי אם הוא רואה עצמו כבן דת אחרת.

5. השר הממונה, באישור הממשלה, יקבע קני מידה לקביעה של דרכי הצטרפות ושל מילוי תנאים א ו-ב. התנאי "מקיים אורח חיים יהודי" יכלול חיים על-פי ההלכה או על-פי מסורת יהודית מוסכמת (מובהר כי קבוצות נוצריות כגון "יהודים משיחיים" לא ייחשבו יהודיות). קני מידה אלה יכול (ורצוי) שייקבעו בתקנות שיינתן להן פרסום. על קני מידה אלה לא תהיה ביקורת שיפוטית.
6. הצטרפות לעם היהודי יכולה להיות בדרך של גיוור. במקום שבו ישנה קהילה יהודית מגובשת בעלת דפוסי חיים מחייבים המגדירים את זהותה ואת זיקת חבריה אליה, אדם המקיים בקביעות דפוסי חיים אלו והוא חבר באותה קהילה, יוכל להיחשב כמי שהצטרף לעם היהודי. ועדה מטעם השר הממונה באישור הממשלה תקבע את פרטי העקרונות ואת יישומם על-פי קני המידה הנ"ל בכל קהילה על-פי נתונייה שלה.

ב. הסדרי קניית אזרחות

1. אזרחות ישראלית נקנית מכוח לידה, מכוח שבות ומכוח התאזרחות.
2. ככלל, רק אזרח שהוא גם תושב יקנה לילדיו אזרחות מכוח לידה.
3. זכאי עלייה מכוח שבות יקבל רישיון כניסה לישראל. הוא זכאי להתאזרח בה אחרי תקופת זמן (שלוש עד חמש שנים), לאחר שהצהיר הצהרת נאמנות למדינה וגילה שליטה מסוימת בשפה העברית וידע מסוים במורשת ישראל, בתולדות המדינה ובמוסדותיה. ככלל, לא יידרש ויתור על אזרחות קודמת. הצטרפותו של העולה לשרות חובה מלא בכוחות הביטחון תפטור אותו מיידית מתנאים אלה ומתקופת ההמתנה. זכאי עלייה שלא התאזרח יקבל רישיון ישיבת קבע בישראל. שר הפנים רשאי לפטור אדם, או קבוצה מצומצמת, מדרישת תקופת ההמתנה או מדרישת השליטה המסוימת בשפה העברית.
4. בני משפחתו הגרעינית (בן זוגו וילדיו הקטינים הבאים עמו), של זכאי עלייה על-פי חוק השבות

- "בן העם היהודי" יהיו זכאים, כמוהו, לרישיון כניסה ושיבה בארץ. התאזרח העולה - יקבלו אזרחות גם בן זוגו וילדיו הקטינים בעת התאזרחותם, אם יעמדו בדרישות חוק ההתאזרחות.
5. רק מי שעולה ארצה - כלומר, מגיע אליה מחו"ל לצורך עלייה - זכאי להתאזרח בה מכוח חוק השבות, ולהעניק זכויות לבני משפחה העולים עמו.
6. התאזרחות נתונה לשיקול דעתו של שר הפנים.
- איננו מציינים נקודות שבהן אין אנו מבקשים לשנות את המצב הקיים. כללים לגבי התאזרחות ייקבעו בתקנות ובנהלים שיפורסמו.
7. הסדרים מיוחדים להתאזרחות יתקיימו לגבי אחד משפחות:
- (א) אזרח הארץ היושב בה, זכאי לכך שבן זוגו יקבל רישיון ישיבה בארץ. השר רשאי להעניק זכות ישיבה גם לילדיו הקטינים של אזרח שנולדו לפני שהיה לאזרח. לבן הזוג תהיה העדפה בקבלת רישיון לישיבת קבע או התאזרחות.
- (ב) מי שהתאזרח בישראל לא יעניק זכויות לבן-זוגו במשך שבע השנים הראשונות להתאזרחותו.
- (ג) "בן זוג" לצורך חוק זה הוא בן המין השני ולאחר נישואין כחוק.
- ניתן לקבוע בתקנות מבחנים להכרה בתוקפם ובאמיתותם של נישואין לצורך הקניית זכויות "בן זוג". ילד קטין משותף יקנה להורה, שאינו תושב, זכות לבקר בארץ.

ג. מרשם וגיוור

1. יוצהר במפורש כי הרישום מבוסס על הצהרת הנרשם, המבוססת על עובדות בנות הוכחה. הרישום עצמו אינו יוצר ראיה לנכונות האמור בו.
2. מרשם התושבים יכלול ציון דתו של אדם. לא הגענו להסכמה בעניין רישום הלאום.
- הצעת רות גביזון:** רישום הלאום יימחק מן המרשם ומתעודת הזהות.
- הצעת יעקב מזדן:** יישאר רישום הלאום במרשם ובתעודת הזהות. אדם יוכל לציין כלאומו את "עם ישראל" אם הוא בן לאם יהודיה, לאב יהודי, או שהתגייר.
3. המבקש להירשם כיהודי בדתו יצהיר על בסיס יהדותו ויבחר בין שתי אפשרויות: בן לאם יהודיה או גיור. אם התגייר, יצוינו במרשם מועד הגיור, מקומו וזהות בית הדין המגייר.
- בתקנות ייקבעו פרטי הרישום (למשל: פלונית התגיירה בתאריך _____ במקום _____)
- על ידי הרב _____ מטעם בית הדין של _____ היהדות המתקדמת).
4. בתקנות ייקבעו כללים להכרה בגיור: לא יוכר טכס גיור המבוצע שלא על ידי בית דין הפועל מטעם קהילתו היהודית של המתגייר בזמן הגיור. בתי הדין הפועלים מטעם הרבנות הראשית ייחשבו כפועלים מטעם הקהילה. קהילה תיחשב יהודית אם היא משתייכת לזרם המוכר על ידי הממשלה, לאחר התייעצות עם נציגי הרבנות הראשית ועם נציגי הסוכנות היהודית.
5. מבחינת המרשם, לא יהיה ייחוד לגיור לפי המסלול של ועדת נאמן. יחד עם זאת, אנו סבורים כי למסלול הסכמי זה חשיבות רבה, וכי טוב יהיה אם מי שרוצה להצטרף ליהדות בדרך של גיור יעשה

זאת לפי המסלול הזה, כך שהצטרפותו תהיה שלמה, ומוכרת גם על-פי ההלכה ומפרשיה. לחברה היהודית ולפרטים המצטרפים אליה יש אינטרס משותף של השתלבות טובה ומלאה. השתלבות כזו תושג ביתר קלות אם אלה החפצים בכך יוכלו להצטרף לחיים יהודיים שלמים בדרך המוכרת על ידי היהדות על כל זרמיה. הכרה זו מטילה חובת עידוד הן על רשויות המדינה והן על בתי הדין לגיור.

6. פרטי המרשם הקשורים במעמדו האישי של נרשם יהיו פתוחים לעיונם של רושמי הנישואין ושל כל אדם לפי אישור בכתב של הנרשם. לגבי אנשים אחרים יחולו כללי הנגישות המקובלים למידע.

פרק שני : מעמד אישי - נישואין והתרת נישואין

ההצעה

1. ברמת חוק יסוד ייקבע: לכל אדם זכות להקים משפחה. פרטים ייקבעו בחוק.
2. רשאים להינשא רק מי שקיבלו רישיון נישואין מן המדינה. רישיון זה יינתן רק לגבר ואישה, פנויים, בגיל הקבוע בחוק, ואשר אין ביניהם קרבה משפחתית אסורה. אדם ייחשב פנוי רק אם הוא נחשב פנוי הן לפי הדין האזרחי והן לפי דינו הדתי.
- יובהר כי יהודי יוכר כפנוי לצורך סעיף זה רק על-ידי ב"ד רבני מוסמך על-ידי הרבנות הראשית, או על-ידי ב"ד בחו"ל שהרבנות הראשית מכירה בו.
3. בצמוד לרישיון הנישואין יקבלו בני הזוג פרטים על הוראות החוק בנוגע לחובות וזכויות במסגרת הנישואין, ועל האופציות העומדות בפניהם לעניין טכס הנישואין ודיני הנישואין.
4. מי שקיבל רישיון להינשא יבחר בעורך נישואין ובטכס לפי בחירתו. המדינה תעניק רישיונות לעריכת נישואין לפקיד רישום אזרחי מוסמך, ולמי שמוסמך לערוך נישואין לפי דיני קהילתו.
5. המדינה תכיר בנישואין שנערכו בחו"ל, רק בתנאי שהם תואמים את התנאים המנויים בסעיף 2.
6. הכרעות לגבי הנישואין, למעט החלטות על תוקף הנישואין או חלותם, תיעשנה בבית משפט או בבית דין לפי החלטת הצדדים. לא הסכימו הצדדים - יידון העניין בפני טריבונל מיוחד, שיורכב משופט אזרחי, דיין ושופט אזרחי הרואה עצמו כפוף לדין הדתי.
7. התרת נישואין תיערך בבתי משפט אזרחיים ובבתי דין דתיים. בית משפט אזרחי רשאי להתנות התרת נישואין אזרחית בסיום קודם של הנישואין על-פי הדת (לפי סעיף 2). כל תעודת התרת נישואין תפנה באופן בולט להוראת סעיף 2, ותביא את לשונו.
8. בתעודת הזהות יירשם המעמד האישי בצירוף הפנייה למרשם. במרשם יצוינו טיב טכס הנישואין או התרת הנישואין, זהות מי שערך אותו, מועדו ומקומו. פרטי הרישום ייקבעו בתקנות. למשל: מעמד אישי: נשוי. העורך: פקיד הרישום (או: הרב פלוני מטעם הרבנות הראשית. או: הרב אלמוני מטעם התנועה המסורתית). פרטי הרישום יותאמו לצורכי הדתות והזרמים השונים, לפי בקשת נציגיהם. הותרו הנישואין ביותר מהליך אחד, יירשמו במרשם פרטי כל הליכי התרת הנישואין. המרשם יבחין בין מי שנישואיו הותרו (בליווי הפרטים) ובין מי שהתגרש על-פי סעיף 2. הוראות סעיף 6 בפרק "מרשם וגיור" - יחולו כאן.
9. המדינה תשתתף במימון מוסדות דתיים (עורכי נישואין, בתי דין) לפי היקף הנזקקים להם.

10. בעניין החזקת ילדים ידונו כל בתי המשפט ובתי הדין לפי העיקרון של טובת הילד. עיקרון זה יפורש על-פי השקפותיהם של מפרשיו.
11. כל בתי המשפט ובתי הדין מחויבים לעיקרון של שוויון ערך המינים. בתי דין דתיים יפעלו על-פי דיניהם, ואלה יגברו על הוראות אחרות.
12. תבטל ההכרה המשפטית הגורפת ב"דועים בציבור" ובזכויותיהם. זכויותיהם של מי שחיים יחדיו שלא במסגרת נישואין תוסדרנה בחוזים ובהסדרים מיוחדים לפי הצורך.
7. הוראות אלה יחולו על מי שנישא לאחר תחילתן. תיקבענה הוראות מעבר על מנת לקצר את משך הזמן של תחולת הסדרים משפטיים שונים על זוגות בישראל.

פרק שלישי : שבת

ההצעה

1. ברמת חוק יסוד ייקבע: השבת היא יום המנוחה הרשמי של מדינת ישראל.
2. משרדי ממשלה, מוסדות חינוך, מפעלי תעשייה, בנקים, שירותים ומוסדות מסחריים יהיו סגורים בשבת. איסור זה יחול על אזורים עירוניים כמו גם על קיבוצים, מושבים, או אם הדרך. מפעלים חיוניים, בתי חולים ושירותים חיוניים יקוימו במתכונת שבת, כנהוג היום.
3. זכותו של עובד לשבות בשבת. זכותו של עובד שאינו יהודי לשבות ביום המנוחה הדתי שלו. לא יופלה עובד שומר שבת בקבלה למקום עבודה או בקידום בה. בעל עסק עצמאי לא יעסיק עובדים בשבת. מקומות עבודה הפועלים בשבת יעסיקו אנשים בשבתות על בסיס של תורנות, ויאפשרו לשומרי שבת, במידת האפשר, תעסוקה ששכרה גבוה יותר במשך השבוע.
4. לא ייאסר על מסעדות ובתי בילוי לפעול בשבת, בהקפדה על מסגרות של מיקום ושל רעש מתאימים. על מספר מוגבל של חנויות מכולת קטנות, תחנות דלק ובתי מרקחת לא ייאסר לפעול בשבת. זיכיון לפעולה בשבת יכול שיינתן על בסיס תורנות, ויותנה באגרה מיוחדת. מסעדות, מוזיאונים ומקומות בילוי אחרים הפתוחים בשבת ישבתו יום אחר בשבוע. פרטי ההסדרים ייקבעו ויוגדרו בידי ועדה מוסמכת מטעם הרשות המקומית.
5. נתיבי תחבורה יישארו פתוחים כל שעות היום וכל ימות השבוע. ביישובים או שכונות שרוב מכריע של תושביהם שומרי שבת, או במקומות אחרים שבהם חשיבות מיוחדת להגבלת תנועה לזמן מסוים, יכול שנתבי תנועה ייסגרו למשך השבת או חלקים ממנה, לפי החלטה מוסמכת של הרשות המקומית. רשויות מקומיות וציבוריות רשאיות לנקוט צעדים במטרה לצמצם את היקף תנועת כלי הרכב בשבתות במקומות מסוימים. נתיבי תנועה עורקיים לא ייסגרו מטעמי שמירת שבת.
6. תתאפשר תחבורה ציבורית בשבת בצורה מופחתת ומוגבלת, על מנת לאפשר תנועה לנזקקים לה, ולשמור ככל שניתן על צביונה של השבת בפרהסיה ועל הגבלת הצורך לעבוד בה. תישקל הפעלת התחבורה הציבורית בשבת בידי זכיינים מיוחדים ובאמצעות כלי רכב קטנים (כגון מיניבוסים).
7. מוסדות מסחריים שרצונם בכך יוכלו לפעול במוצאי-שבת, ולהאריך שעות פעילותם במשך השבוע.
8. יינקטו צעדים על מנת להקל על בילוי בשבת כגון ביקור במוזיאונים, גני חיות או גנים לאומיים, או השתתפות באירועים, בצורה שאין בה חילול שבת (כגון אפשרויות לרכישת כרטיסים מוקדמת).

9. תיבדקנה דרכים להעברת אירועים ספורטיביים ואחרים, שנהוג לקיימם בימי שבת, ליום חול.
10. ייעשה מאמץ מקיף להעביר את המשק כולו לשבוע עבודה בן חמישה ימים, כך שתתאפשר פעילות חברתית, משפחתית, ספורטיבית ותרבותית משותפת גם מעבר ליום השבת על אופיו המיוחד. עובד הנדרש לעבוד בשבת לא יידרש לעבוד גם ביום המנוחה הכללי האחר.
11. שמירת שבת בצה"ל תידון במסגרת דיון כללי במסגרת הצבאית.
12. ההסדרים לגבי שבת לא יחולו על מועצות מקומיות שרוב תושביהן אינם יהודים.
13. נציגים ישראלים רשמיים בחו"ל לא יקיימו פעילות דיפלומטית רשמית בשבת ובמועדי ישראל, ולא יחללו שבת בפרהסיה אגב פעילותם הרשמית.
14. פרטי ההסדרים, קביעתם של מוסדות חיוניים ומתכונת שבת, זיהויים של עורקי תחבורה ראשיים, הסדרי תחבורה ציבורית ומגבלות מקום ורעש לפעילות בשבת ייקבעו על ידי ועדות מיוחדות. להסדרים ברמה הארצית, תורכב הוועדה בידי ראש הממשלה. להסדרים מקומיים תיקבע הוועדה על-ידי ראש המועצה המקומית ושר הפנים, בהתייעצות עם נציגי כל הסיעות ברשות. הסדרים לעניין יום סגירה חלופי לשבת ושעות פתיחה מוגברות ייקבעו בתקנות או בחקיקת משנה עירונית.
15. הסדרים אלו ייאכפו בצורה קפדנית ושיטתית על מנת לשמור אפקטיבית על דמות הפרהסיה בשבת.
16. בהצעה זו איננו עוסקים בפירוט בכל הסדרי השבת הקיימים. אנחנו ממליצים כי הסדרים אלה ייבדקו מחדש לאור העקרונות של הצעותינו.

פרק רביעי : סוגיות נוספות

>דילגנו על החלקים בפרק זה העוסקים בנושאים הבאים: מועצות דתיות, כשרות, פתולוגיה והשתלת איברים, קבורה, צה"ל<

ה. תפילה ברחבת הכותל

ההצעה

1. רחבת הכותל המערבי והאזור הסמוך לה הם אתרים בעלי משמעות דתית ולאומית ליהודים.
2. יש לאפשר נגישות כללית לרחבת הכותל למעוניינים בכך, בד בבד עם שמירה על הסדר הציבורי ועל כללי התנהגות התואמים את אופיו של המקום.
3. סמכות להכריע לגבי התנהגות התואמת את אופיו של המקום תופקד בידי אדם או רשות (להלן: "הגוף המוסמך") שיוסמכו על ידי השר לענייני דתות והשר לביטחון פנים. במקרה של מחלוקת, יכריע לגבי הפקדת הסמכות ראש הממשלה.
4. הגוף המוסמך יפעל מתוך רגישות לשלום הציבור ולחופש הפולחן והדת של הכל. אין בהחלטות הגוף המוסמך משום נקיטת עמדה לגבי הלגיטימיות של סגנון תפילה או צורת התנהגות אלה או אחרים. החלטות הגוף המוסמך לעניין זה לא תהיינה נתונות לביקורת שיפוטית.

למען הסר ספקות מודגש כי החלטה של הגוף המוסמך כי רחבת התפילה הנוכחית של הכותל תיחשב כבית כנסת הנוהג לפי מנהגים אורתודוקסיים אינה פוגעת באופן בלתי סביר בחופש הפולחן של מי שחפץ להתפלל בדרך אחרת.

הצעה אפשרית, לדעתנו, היא הבחנה בין החלק הקדמי של רחבת הכותל, המשמש כבית כנסת, שבו ניתן לדרוש תפילה כמנהג המקום (האורתודוקסי) ובין החלק המרוחק יותר שלה, שבו מתקיימים טכסי ההשבעה של צה"ל, ואשר בו ניתן גם לקיים תפילות בנוסחים אחרים. אולם להצעה זו שלנו אין ייחוד, שכן עיקרה של ההכרעה הוא בכך שתתקבל במנגנון נכון של קבלת החלטות, שייקח בחשבון את השיקולים כולם.

פרק חמישי : הסדרה משפטית בנושאי דת ומדינה ההצעה

1. הסכמות האמנה מבוססות על ויתורים כואבים לשני הצדדים, במטרה לאפשר קיום יחד יציב של שומרי המצוות והחופשיים, במסגרת לאומית אחת. ויתורים אלו מחייבים אמון הדדי בין הצדדים, ומניעת שינויים חד-צדדים בחלק ממרכיבי האמנה. הפרת האיזון תפגע באמנה כולה.
2. מסיבה זו, יש לעגן בחקיקה את הסדרי האמנה. מן הראוי שהדגשת חשיבותו של האיזון הפנימי הקיים באמנה בכל נושא תנחה את החקיקה.
3. איננו ממליצים על מתכונת חקיקה מסוימת. קיימות מספר אפשרויות - שאינן מוציאות זו את זו. למשל: חוק יסוד: דת ומדינה; תוספת של פסקת "על אף האמור בחוקי היסוד" לחקיקה המוצעת; תוספת פסקה לחוקי היסוד הקיימים עצמם, המוציאה מתחולתם את ההסדרים המוצעים באמנה.
4. רוח האמנה - שחשיבותה אינה נופלת מהסדריה הפרטניים בנושאים השונים - מבכרת מנגנוני משא ומתן והסכמות על פני הכרעות, מן הסוג שניתן וחייב להינתן בבתי משפט. בית המשפט מצטייר, בצדק או שלא בצדק, כנוטה לצד אחד בויכוח הניטש בין שני הצדדים. האמנה שאנו מציעים מנסה לאזן בין הצדדים, אך ככל שפרשנותה המשפטית תיראה על-ידי צד אחד כנוטה לצד האחר, האמנה עלולה לאבד את אמינותה ולהחטיא את מטרתה. אנו ממליצים אפוא לקבוע במפורש כי בית המשפט לא יוכל לבטל הסדרים חוקיים הכלולים באמנה. חשיבות גדולה נודעת גם לפרשנות הסדרי האמנה. אנו ממליצים להפקיד את פרשנות ההסדרים, כאשר הצורך בה אינו מתעורר בהקשר של התדיינות משפטית, בידי גוף ייצוגי-ציבורי, במטרה לצמצם את הצורך בהתדיינות כזו ולשפר את הסיכוי להגיע לפרשנות מוסכמת.